

ساختار حقوق تامین اجتماعی در نظام حقوق داخلی و حقوق بین الملل

دانشیار گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی تبریز، تبریز، ایران.

دکتر آیت مولائی

دانشجوی کارشناسی ارشد، حقوق عمومی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

لیندا موثقی

چکیده

گفته شده که انسان موجودی اجتماعی و مدنی الطبع است و ساختار حیات بشری اقتضاء می‌کند او در اجتماع زندگی کند و با زندگی با دیگران به تکامل و توسعه دست یابد. اما در عمل گاهی اوقات مشکلات زندگی به قدری بر پیکره انسان‌ها می‌تازد و سنگینی می‌کند که نیازمند کمک و مساعدت دولتها و حمایت سازمان‌هایی است که متصدی و متولی خدمات عمومی هستند که با حمایت آنها بسیاری از این مشکلات برطرف خواهد شد. به طور معمول بیماری، بیکاری، اخراج از محل کار، از کارافتادگی، فوت و بازنشستگی در اثر کهولت سن می‌توانند زندگی هر انسانی را مختل سازند و او را دچار استیصال و فقر جانکاه نمایند. نتایج تحقیق ثابت می‌کند که هر دو نظام حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل توجه ویژه‌ای به موضوع حقوق تامین اجتماعی داشته و تامین ملزومات آنها از مهمترین دغدغه‌های دولتها و سازمان‌های بین‌المللی است که تلاش دارند با لحاظ گزارشات سالانه توسعه انسانی از رعایت منظم و قانونمند حقوق تامین اجتماعی در همه کشورها اطمینان حاصل کنند.

واژگان کلیدی: تامین اجتماعی، اعلامیه فیلادلفیا، بازنشستگی، بیمه بیکاری، مراقبت‌های پزشکی

طبقه‌بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم‌شناسی - حقوق بین‌الملل - حقوق خصوصی

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC, SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

fifth year, Issue 18

Pages 1-18

Structure of Social Security Rights in the Domestic and International law System

Dr. Ayat Mulaee

Associate Professor, Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences , Tabriz
University, Tabriz, Iran

Linda Movassaghi

Master's student, Public law, Tabriz University, Tabriz, Iran

Abstract

It has been said that man is a social and civil-natured creature and the structure of human life lead him to live in a community and attains to evolution and development by living with others, but sometimes, the problems of life are so heavy on the human shoulder that it needs the help and assistance of governments and the support of organizations that are in charge of public services and many of these problems will be solved by their support. At the same time, the importance of social security rights is so much that these types of rights and privileges are explicitly emphasized in the constitutional laws of many countries, and international documents have not neglected them. Usually, illness, unemployment, extrusion, disability, death and retirement due to old age can disrupt every human being life and cause to desperation and poverty. The importance of social security rights is so great and is considered as part of fundamental and basic standards of human rights and is emphasized and supported in the Universal Declaration of Human Rights in 1948 and the International Covenant on Civil and Political Rights in 1966 approved by the United Nations General Assembly, and the research results approved that both domestic and international law systems have paid special attention to the issue of social security rights, and the provision of their necessities is one of the most important concerns of governments and international organizations that are trying to assure from regular and lawful observance of social security rights in all countries by considering the annual reports of human development.

Keywords: social security, Declaration of Philadelphia, retirement, unemployment insurance, medical care

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۳۸ با حمله ارتش ورماخت آلمان به لهستان شروع و در سال ۱۹۴۵ با شکست امپراطوری ژاپن از سوی متفقین خاتمه یافت با این حال وحشتی که جنگ پدید آورده بود موجب شد که در ۶ ژانویه ۱۹۴۱ فرانکلین روز ولت سی و یکمین رئیس جمهور آمریکا در پیام سالانه خود به کنگره آمریکا اعلام کرد که باید در سرتاسر جهان چهار نوع آزادی را برقرار کرد که عبارت بودند از:

۱- آزادی بیان، آزادی اندیشه و آزادی مطبوعات.

۲- آزادی مذهب و داشتن عقاید سیاسی

۳- آزادی و فراغت از انواع احتیاجات که رهایی از فقر و بیکاری و داشتن امکانات اولیه زندگی بویژه حق تامین اجتماعی ناظر بر این نوع آزادی است.

۴- آزادی از انواع ترسها شامل افراد قدرتمند و دولتها.

که البته این چهار اصل بعدها با مذاکراتی که با وینستون چرچیل نخست وزیر آهین انگلستان داشت به منشور آتلانتیک افزوده شدند و سپس در اعلامیه ملل متحد در سال ۱۹۴۲ نیز عیناً درج گردید. علاوه از آن در سال ۱۹۴۴ سازمان بین المللی کار با صدور اعلامیه فیلادلفیا اعلام نمود که:

۱- کار انسانها یک کالا محسوب نمی گردد بلکه یک ارزش برجسته مادی و معنوی است.

۲- آزادی بیان و داشتن تشکلهای صنفی، اتحادیه‌ای و سندیکائی از ابزارهای مهم تحقق توسعه به عنوان یک اصل بنیادین حقوق بشری است.

۳- فقر در همه زمانها و مکانها می تواند یک تهدید برای صلح و امنیت جوامع بشری بحساب آید زیرا افراد را ناامید و مستاصل می سازد و امکان دارد آنها را به سوی خشونت سوق دهد و جرایم گسترش یابند.

۴- استقرار صلح پایدار فقط منوط به تحقق عدالت اجتماعی است که این خود نیز مستلزم توزیع عادلانه امکانات و فرصتها برای همه ابنای بشریت است بدون اعمال تبعیض از هر حیث از جمله جنسیت، نژاد، زبان، مذهب، عقاید سیاسی و تفکرات متنوع فرهنگی ملل جهان که خوشبختانه در اکثریت اعلامیهها، معاهدات، کنوانسیونها و میثاقهای حقوق بشر به آن اشاره شده است (ذاکریان، ۱۳۸۱، ص ۴۰). به نظر می رسد که یکی از مهمترین ابزارها برای حمایت از موازین حقوق بشر که حقوق تامین اجتماعی یکی از آن موارد است قانون اساسی کشورهاست که به عنوان قانون مادر و بنیادین نقش محوری را در ارتباط با موازین حقوق بشر دارد و می تواند هدایت گر قوانین عادی باشد که از لحاظ گستردگی و عملیاتی بودن به مراتب بیش از قانون اساسی نقش آفرینی می کند. بدین ترتیب سازوکارهای حکومتی و دولتی بایستی بر مبنای قوانین عادی به بهترین شکل و با رعایت استانداردهای حقوق بشر، حوزه حقوق تامین اجتماعی را ترسیم کرده و افراد درممانده و آسیب پذیر بیشتری را تحت شمول حمایت های خود درآورند و با تضمینات قانونی در رعایت حقوق انسانی، حقوق بشر و حقوق شهروندی اتباع خود و اقشار آسیب پذیر مانند بیکاران، زنان، اطفال، بازنشستگان، آسیب دیدگان از حوادث کار، زنان باردار، کودکان کار، بازماندگان متوفی و بویژه هزینه های درمان و معالجات پزشکی بکوشند تا حقوق تامین اجتماعی آنها به مانند حقوق اساسی و حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته و رعایت شود چرا که

مبادله‌ای (commutative Justice) دارند (قاره سید فاطمی، ۱۳۸۲، ص ۵۴-۵۵).

همانطور که قبلاً گفته شد بهداشت و سلامت شخصی و جمعی (فردی و اجتماعی) افراد جامعه منوط است به استفاده و دسترسی عادلانه به امکانات رفاهی، بهبود شرایط زندگی، رهایی از فقر، داشتن شغل مناسب و آزادی در انتخاب شغل و داشتن حمایت‌های قانونی در زمانی که خطرات و آسیب‌های متنوع اجتماعی دامن‌گیر او شده‌اند و تامین امکان استفاده از این حقوق موکول است به تدابیر تاسیسی و سیاست‌های کارآمد دولتها که هر دولتی می‌تواند با استناد به قانون اساسی کشور خود تلاش نماید با تاسیس یک اقتصاد صحیح و عادلانه به سوی ایجاد رفاه و کاهش و حذف فقر در جامعه گام بردارد و به مقابله با انواع محرومیت‌ها مبادرت ورزد بویژه در چهار حوزه بسیار حساس غذا و خوراک، سکونتگاه، اشتغال، خدمات درمانی و بهداشتی و تعمیم انواع بیمه‌های تامین اجتماعی که از آن با عنوان حقوق تامین اجتماعی یاد می‌شود و امروزه حق بر رفاه و تامین اجتماعی از مهمترین مصادیق اقتصادی حقوق بشر قلمداد می‌شود به طوری که برای تحقق آن کشورها می‌توانند با اتکا به میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۹۶۶ بسیاری از این مطالبات را برآورده سازند به همان نحوی که در اصل ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تصریح شده و حمایت جامعی از اشخاص آسیب دیده از انواع مخاطرات اجتماعی بعمل آمده است و مقرر داشته که «برخورداری از تامین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره حقی است همگانی، دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای

عدالت اجتماعی فقط در پرتو حفاظت از کرامت انسانی همه انسان‌ها در همه سرزمین‌ها و قاره‌ها فراهم خواهد شد (قاری سید فاطمی، ۱۳۸۲، ۲۴۴-۲۴۳). وظیفه عمده دولتها در همه کشورهای جهان سوق دادن همه فعالیتها و مناسبات اجتماعی به سوی حاکمیت قانون و عدالت است و تفسیری که در باب مفهوم عدالت از منظر حقوق تامین اجتماعی و برآورده ساختن نیازهای اولیه بشری وجود دارد حکایت از مفاهیم گوناگونی است که مهمترین آن عبارت است از:

۱- توزیع و تخصیص صحیح و عادلانه امکانات و فرصت‌های رشد و توسعه و پیشرفت برای همه انسان‌ها بدون توجه به تمایزات متنوع انسانی.

۲- توجه به شایستگی‌ها و ترویج روند شایسته‌سالاری در همه امور مهم مرتبط با حقوق عمومی.

۳- جبران صدمات وارده به زیان دیدگان و افرادی که در اثر حوادث گوناگون یا در معرض آسیب قرار دارند و یا آسیب دیده‌اند.

۴- ارزیابی اموال و دارائی‌ها و احتساب بهای مادی و معنوی آنها.

۵- حل و فصل مناقشات، تعارضات و سوء تفاهات انسان‌ها و کاهش اختلافات با استقرار عدالت واقعی.

۶- مقابله با تبهکاران و پیشگیری از وقوع جرایم خرد و کلان.

۷- رعایت اصلی تساوی ارزشی در مبادلات بازرگانی و تجاری چه به شکل قراردادی یا عرفی که این موارد بیشترین ارتباط را با عدالت توزیعی (Distributive Justice) و عدالت مکافاتی (Retributive Justice) و عدالت

عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک افراد کشور تامین کند» (خسروی، ۱۳۹۷، ص ۵۴). در مبحث بعدی به موضوع ترمینولوژی تامین اجتماعی پرداخته و ضمن آشنایی با مصادیق آن با مشمولین این نوع نظام حقوقی ویژه (sui jenris) آشنا خواهیم شد.

۱- مفهوم تامین اجتماعی، مصادیق و مشمولین آن

یکی از مهمترین اهداف برقراری تامین اجتماعی آن است که فرد بتواند در هنگامه پیری، از کارافتادگی، بیکار شدن، بیماری و حوادث کوچک و بزرگ به نوعی تامین و حمایت مالی شود و از آثار و عواقب زیانبار موارد فوق الذکر تا حد امکان در امان باشد. در عمل ماشینی شدن زندگی، بیکاری، فقدان مستمری بازنشستگی در زمان کهولت سن، حوادث ناشی از کار شرایطی را پیش می‌آورد که جبران خسارات از توان یک فرد متعارف خارج است بویژه اگر شخص کم درآمد یا دارای شغل ضعیف و غیرتخصصی از نظر تخصصی و درآمد باشد صدمات مالی واقعاً کشنده و فرساینده است. از همان آغاز عصر انقلاب صنعتی صرفاً از بیمه‌های اجتماعی برای جبران خسارات استفاده می‌شد و کارگران آسیب دیده با دریافت حق بیمه از مصائب و مشکلات رهایی می‌یافتند و پرداخت حق بیمه آنها را در مقابل حوادث غیرمترقبه محافظت می‌کرد اما چون این نظام بیمه‌ای نمی‌توانست پاسخگوی همه مشکلات باشد مقرر شد نظام تامین اجتماعی جایگزین آن شود. مطابق مقررات بیمه‌های اجتماعی ارائه خدمات منوط به پرداخت منظم و به موقع حق بیمه است. در این نظام حقوقی (بیمه‌های اجتماعی) کلیه تعهدات در قرارداد بیمه ذکر می‌گردد و کمک‌های بیمه‌ای متناسب با حق بیمه

واریزی خواهد بود و در صورت وقوع حادثه‌ای شرکت بیمه خسارات را تا میزان قرارداد بیمه خواهد پرداخت. اما در نظام تامین اجتماعی کمک‌های اعطا شده اساساً تناسبی با حق بیمه پرداخت شده ندارد و جبران خسارات کاملاً بر اساس نیت انسان دوستانه و خیرخواهانه سازمان‌های تامین اجتماعی انجام می‌شود. در بیمه تامین اجتماعی تعهدات بیمه‌گر و بیمه‌گذار کاملاً مشخص است و در قرارداد بیمه ذکر شده است و خود بیمه تنها یکی از ابزارهای تامین اجتماعی است و تامین مالی افراد در نظام تامین اجتماعی بسیار بیشتر و فراگیرتر از نظام حقوق بیمه‌هاست که دولتها از طریق تقسیم عادلانه درآمدهای ملی به ارائه این خدمت ارزشمند و انسانی به شهروندان مبادرت می‌ورزند و مزاد هزینه‌های تامین اجتماعی از خزانه دولت تامین می‌شود که یک اقدام کاملاً انسانی و بشردوستانه بحساب می‌آید چرا که در نظام تامین اجتماعی کنونی بسیاری از صدمات و خسارات تحت پوشش بیمه قرار می‌گیرند و این یک حق مسلم و همگانی است که منوط به پرداخت کامل پوشش‌های تامین اجتماعی نیست و دولتها از باب حسن نیت و خدمات رسانی همگانی و عمومی در حدود قوانین و مقررات مبادرت به انجام این حمایت‌های مالی به تمام شهروندان می‌کنند (طباطبایی مومنی، ۱۳۹۴، ص ۱۶۸ تا ۱۶۶). استاد مجتهدی در زمینه تعریف نظام حقوقی تامین اجتماعی تعاریف مختلفی را برشمرده که در اینجا اشاره‌ای گذرا به آنها خواهیم داشت. گفته شده که تامین اجتماعی عبارت است از مجموعه‌ای از سازوکارهای پیوسته، متحد و یکپارچه که با هدف ارزشمند تامین نیازهای کنونی و آینده شهروندان یک کشور تمهید شده و درصدد مقابله با انواع خطرات شغلی، سوانح طبیعی، مالی، اجتماعی و اقتصادی است که موجب کاهش یا قطع

درآمد افراد می‌شود و فقر را دامن می‌زند تا شخص قادر باشد که نیازهای روزانه و معیشتی خود را فراهم آورد. در واقع نظام تامین اجتماعی تلاش دارد که برقرار کننده معاش افراد آسیب دیده از انواع مخاطرات باشد بدون آنکه نیازی به کمک گرفتن از افراد دیگر باشد از سوی دیگر گفته شده که تامین اجتماعی مجموعه‌ای از خدمات است که جبران کننده هزینه‌های مازاد افراد از نظر ازدواج، تولد و مرگ است. این اقدامات عملاً برنامه‌های سازمان یافته‌ای هستند که جامعه را تشویق به حمایت از افراد گرفتار تنگناهای اقتصادی و اجتماعی نظیر بیماری، بیکاری، پیری و معلولیت در نتیجه سوانح کار و مرگ سرپرست خانوار کرده و از این طریق مساعدت می‌کنند تا فردی از فقر و خانواده‌ای از فروپاشی نجات یابند. در همه این تعاریف می‌توان نکته مشترکی یافت و آن کمک اقتصادی به افراد در قبال کاهش درآمد و افزایش هزینه‌هاست. این نظام گویای برنامه‌ریزی منظم اجتماعی است برای آینده و به عنوان بخشی از سیاست‌های اجتماعی کشورها تلقی می‌شود که تامین کننده عدالت اجتماعی نیز هست. در اتحادیه اروپا در معیت حقوق تامین اجتماعی شاهد تصویب مقررات بسیاری در زمینه حمایت از حقوق مصرف کننده، مستاجرین، بهداشت کودک و مادر، تغذیه، کارآفرینی و تهیه مسکن برای شهروندان هستیم که به آن عنوان حقوق اجتماعی داده‌اند (مجتهدی، ۱۴۰۰، ص ۲۴-۲۳). در خصوص مصادیق حمایت‌های تامین اجتماعی از بیمه شدگان می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱- انواع حمایت‌های بهداشتی و درمانی افراد بیمار که شامل آسیب دیدگان در قبال حوادث، بیماران و زنان باردار می‌شود.

۲- حمایت‌های کوتاه مدت که شامل خسارات وارده به افراد است که به آن غرامت حقوق و دستمزد، بیمه و مستمری بیکاری، کمک هزینه ازدواج گفته می‌شود.

۳- حمایت‌های درازمدت که شامل دریافت حقوق بازنشستگی، معلولیت در نتیجه کار و پرداخت مستمری به وراثت متوفایی که حق بیمه پرداخت کرده است می‌باشد (استوار سنگری، ۱۳۹۸، ص ۱۶۲).

جالب است که اتحادیه بین‌المللی تامین اجتماعی نیز دارای کمیته فنی دایمی است که در خصوص مشمولین بیمه‌های تامین اجتماعی تحقیق و مطالعه کرده و موضوعات مرتبط با تامین اجتماعی را در دستور کار خود قرار داده‌اند که عبارتند از:

۱- تحقیق راجع به بیمه بیکاری و حفظ اشتغال مشمولین تامین اجتماعی.

۲- تحقیق در خصوص انواع مراقبت‌های درمانی و بیمه‌های پزشکی و بیماری.

۳- تحقیق در خصوص خانواده و داشتن کانون گرم خانوادگی.

۴- پژوهش راجع به حوادث ناشی از اشتغال و انواع بیماری‌های مرتبط با شغل.

۵- پژوهش در خصوص پیری، از کارافتادگی و بیمه وراثت متوفی.

۶- تحقیق راجع به آمارها و آمارگیران.

۷- تحقیق راجع به جوامع مشترک المنافع.

مسیر طولانی را برای استقرار پیموده و خوشبختانه با لحاظ موازین حقوق بشر و حقوق اساسی همه کشورها، مصادیق حقوق تامین اجتماعی و مشمولین آن در حال افزایش است و به نظر می‌رسد که با لحاظ خدمات حمایتی سازمان‌های تامین اجتماعی در آینده شاهد کاهش آسیب‌های وارده به شهروندان دهکده جهانی خواهیم بود.

۲- تامین اجتماعی در گذر زمان

در خصوص تاریخچه موضوع تامین اجتماعی باید یک قرن به گذشته بازگشت بویژه بعد از پایان جنگ جهانی دوم در ۱۹۴۵ که فجایع انسانی حاصل از این نبرد سهمگین بقدری زیاد بود که مهمترین تلاش دولتها و سازمان‌های بین‌المللی را بعد از استقرار صلح و خلع سلاح به خود اختصاص داد آن هم در قالب موازین حقوق بشر. مهمترین اسناد و سازمان‌هایی که در این زمینه به تصویب و تاسیس رسیده‌اند عبارتند از:

۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸

۲- منشور آتلانتیک ۱۹۴۱

۳- اعلامیه فیلادلفیا ۱۹۴۴

۴- مقاله‌نامه شماره ۱۰۲ سازمان بین‌المللی کار در خصوص شاخصه‌های متنوع تامین اجتماعی ۱۹۴۴

۵- مقاله‌نامه اروپایی تامین اجتماعی مربوط به کارگران در حال اشتغال ۱۹۵۶

۶- عهدنامه اتحادیه اروپا ۱۹۵۷

۷- منشور اجتماعی اروپا ۱۹۶۱

۸- پژوهش راجع به انواع سازمان‌ها و شیوه‌های تعیین خدمات تامین اجتماعی.

۹- موضوعات مرتبط با حقوق تامین اجتماعی

۱۰- تحقیق راجع به خطرات موجود در محل کار (استوارسنگری، ۱۳۹۸، ص ۷۴-۷۳). مطالعه مفاهیم عام و خاص مربوط به تامین اجتماعی نشانگر قلمرو وظایف دولتها و میزان مشارکت مردم و تعامل این دو با یکدیگر است. در این حوزه مفهوم عام تامین اجتماعی عبارت است از ارائه کمک‌های حمایتی به همه اتباع کشور که همه شهروندان از آن برخوردارند که از سوی دولتها و سازمان‌ها به افراد آسیب‌پذیر اعطا می‌شود اما در مفهوم خاص تامین اجتماعی خدمات ارائه شده کاملاً مشخص می‌باشند و دسترسی شهروندان نیازمند و مشمول را تمديد می‌کند. افراد مورد حمایت در این دسته عبارتند از: افراد کهنسال، از کارافتادگان، بیماران و وراث متوفیان که تحت حمایت‌های ویژه‌ای هستند (نجف آبادی، جعفرقلی خانی و بلوردی، ۱۳۹۹، ص ۳۰۴). جالب است که اتحادیه بین‌المللی تامین اجتماعی مفهوم تامین اجتماعی را به شرح ذیل توصیف کرده است که عبارتند از مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و کوشش‌های برخی از نهادهای اجتماعی برای تحقق رفاه اجتماعی شهروندان که در مقاله‌نامه شماره ۱۰۲ دفتر بین‌المللی کار به مشمولین این نوع حمایت‌های اجتماعی اشاره شده است (کولیوند و عصمتی، ۱۳۹۳، ص ۸۸). جالب است که حق برخورداری از تامین اجتماعی مطابق اصلی ۲۹ قانون اساسی از حقوق بنیادین شهروندان است که تامین آن از وظایف اساسی دولت و سازمان تامین اجتماعی است (حسینی و عصمتی، ۱۴۰۱، ص ۱۶۱-۱۶۰). به نظر می‌رسد که حقوق تامین اجتماعی

۱۰۲ سازمان بین‌المللی کار شد که بیانگر سیاست‌های مشترک بین‌المللی برای همه کشورها گردید و حداقل استانداردهای تامین اجتماعی را تعیین کرد که اساسی شد برای لحاظ نمودن بیمه‌ها و کمک‌های اجتماعی و با یک حرکت ابتکاری بیگانگان را نیز مشمول حمایت خود قرار داد و از کشورها خواست که با توجه به سیاست‌های مصوب خود به موضوع تامین اجتماعی اهتمام ورزند بویژه در نه زمینه تدابیر درمانی و مزایای بیماری، غرامت بیکاری، مزایای پیری، مزایای معلولین در محل کار یا ناشی از اشتغال، بیماری‌های شغلی، مزایای داشتن خانواده، مزایای بارداری، حمایت‌های مربوط به نقص عضو و مزایای متعلقه به وراث بیمه شده. بدنبال تصویب این مقاله‌نامه، قانون تامین اجتماعی اروپا نیز با تبعیت از مقاله‌نامه شماره ۱۰۲ سازمان بین‌المللی کار توسط شورای اروپا در سال ۱۹۶۸ به تصویب رسیده و به مرحله اجرا درآمد و مقرر شده که کارگران و کارفرمایان بایستی با دوراندیشی و عضویت در بیمه‌های تامین اجتماعی دولتی زمینه اجرای نظام تامین اجتماعی را با مشارکت دولتها فراهم آورند. مقاله اروپایی تامین اجتماعی کارگران شاغل نیز توسط سازمان بین‌المللی کار در ۱۹۵۶ تصویب شد و کارگران کشورهای عضو این مقاله مشمول حمایت‌های تامین اجتماعی می‌گردند و اگر بیمار، زایمان، حادثه کاری و مصدومیت شغلی حادث شد مشمول حمایت‌های نقدی و جنسی این مقاله‌نامه می‌گردند. همین‌طور تصویب پیمان ماستریخت هلند در ۱۹۹۲ که اساس تشکیل اتحادیه اروپا شد که مبادرت به تصویب پروتکلی با نام سیاست اجتماعی با لحاظ تامین حمایت اجتماعی کرد آن هم بطور کامل و به حمایت از کارگران مهاجر پرداخت و آنها را نیز مشمول حمایت‌های تامین اجتماعی شناخت و مقرر شد که تامین

۸- مقاله‌نامه رفتار مساوی بین شهروندان داخلی و بیگانه راجع به تامین اجتماعی ۱۹۶۲

۹- عهدنامه اروپایی تامین اجتماعی ۱۹۷۲

۱۰- اتحادیه بین‌المللی تامین اجتماعی ۱۹۵۰

۱۱- عهدنامه‌های دوجانبه کشورها در سال‌های ۱۹۶۵-

۱۹۶۶-۱۹۷۸

گفته شده که در اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ در ماده ۲۵ به صراحت به حق تامین اجتماعی به عنوان یکی از مصادیق حقوق بشر اشاره شده و مقرر گردیده که هر کس حق داشتن زندگی شرافتمندانه را دارد هم خودش و هم خانواده‌اش آن هم از جهت تدارک خوراک، مسکن، مراقبت‌های پزشکی و بیمه بیکاری، بیماری، معلولیت، از دست دادن همسر، پیری، بهره‌مندی زنان و کودکان از مراقبت‌های ویژه و حمایت‌های خاص که در همه موارد فوق انسان‌ها حق بهره‌مندی از تامین اجتماعی را با لحاظ موازین حقوق بشر دارا می‌باشند.

با امضای منشور آتلانتیک در ۱۹۴۱ توسط چرچیل نخست وزیر انگلستان و روزولت رئیس جمهور آمریکا اعلام شد که جنگ با دول محور باید با جدیت ادامه پیدا کند و بایستی در تدارک بهبود شرایط زندگی سالم و شاداب برای ملتها در دوران بعد از پایان جنگ بویژه تامین اجتماعی بود که مستلزم داشتن روابط اقتصادی در سطح بین‌المللی است. همین‌طور اعلامیه فیلادلفیا در کنفرانس عمومی سازمان بین‌المللی کار در ۱۹۴۴ صادر شد که اعلام کرد که هدف سازمان مزبور باید حمایت از حداقل امکانات و شرایط زندگی تحت عنوان نظام تامین اجتماعی باشد که زمینه‌ساز تصویب مقاله‌نامه شماره

استفاده از حقوق تامین اجتماعی را داراست زیرا لازمه استمرار زندگی است بدون لحاظ نمودن تبعیض از هر حیث (حسینی و عصمتی، ۱۴۰۱، ص ۱۶۲).

در سال ۱۹۹۰ مجمع عمومی سازمان ملل متحد معاهده حمایت از همه کارگران مهاجر و اعضای خانواده آنها را تصویب کرد که متضمن رعایت حقوق تامین اجتماعی و سایر حقوق انسانی برای کارگران خارجی و مهاجر بود و نشانگر رشد آگاهی‌های همگانی برای تحت حمایت قرار دادن کارگران خارجی و مهاجر از جهت حقوق تامین اجتماعی بود که اقدامی در خور تحسین می‌باشد (سازمان ملل متحد، ۱۳۷۴، ص ۲۶۳). علاوه از آن حمایت اتحادیه بین‌المللی تامین اجتماعی (International social security Association) از موضوع مزایای مشترک و صندوق بیمه بیماری، پیشگیری و درمان بیماری‌ها، از کارافتادگی، سالمندی و وراثت متوفی از ۱۹۲۷ به این سو باعث اهمیت یافتن موضوع تامین اجتماعی در سرتاسر دنیا شده و دیگر حمایت‌های دولت‌ها و سازمان‌های تامین اجتماعی کشورها یک اقدام انسانی دوستانه و الزام‌آور تلقی می‌شود که کاملاً در راستای عدالت اجتماعی و صلح پایدار تلقی می‌شود (استوارسنگری، ۱۳۹۸، ص ۷۱).

۳- ویژگی‌های حقوقی نظام تامین اجتماعی

همانطور که گفته شد نظام تامین اجتماعی دارای دو نوع حمایت قانونی کوتاه مدت و درازمدت از بیمه شدگان تامین اجتماعی و اشخاص آسیب‌پذیری است که بهر دلیلی دچار مشکلات جدی شده و توان مالی مقابله با سوانح و صدمات را

اجتماعی شامل همه کارگران کشورهای اروپایی گردد، افراد از حق تردد در کشورها برخوردار شوند، خطرات اجتماعی برشمرده شد، تبعیض میان کارگران ممنوع اعلام شد و سابقه کار در زمان تغییر محل اشتغال محاسبه گردید و حمایت از کارگران در زمان اقامت مقرر شد هم برای خود کارگران و هم برای خانواده‌اش طی تصویب منشور اجتماعی اروپا در ۱۹۶۱ و اعلام شد که کارگران و خانواده‌هایشان مشمول حمایت بیمه‌های اجتماعی کشورهای متعاهد هستند و رفتار مساوی با کارگران داخلی و خارجی پذیرفته شد. داشتن رفتار مساوی میان اتباع داخلی و خارجی در زمینه تامین اجتماعی در سال ۱۹۶۲ با مقوله‌نامه شماره ۱۱۸ سازمان بین‌المللی کار تحقق یافت. عهدنامه اروپایی تامین اجتماعی مصوب ۱۹۷۲ پوشش‌های تامین اجتماعی در ارتباط با بیماری، زایمان، معلولیت، کهنسالی، سوانح شغلی، بیماری‌های شغلی، بیکاری، کمک عائله‌مندی و کمک هزینه فوت برقرار شد. اتحادیه بین‌المللی تامین اجتماعی نیز با سرلوحه قرار دادن شعار صلح پایدار بدون عدالت اجتماعی و تامین اجتماعی محقق نمی‌شود در ۱۹۵۰ آغاز بکار کرد و گامهای مهمی در زمینه حقوق تامین اجتماعی برداشت و آخر الامر اینکه در سال‌های ۱۹۶۵ معاهداتی با موضوع بهره‌مندی کارگران از مزایای تامین اجتماعی بین آلمان و ترکیه در ۱۹۶۵- ترکیه و اتریش ۱۹۶۶ و ایران با کره در سال ۱۹۷۸ منعقد شد که زمینه‌ساز رعایت جدی حقوق تامین اجتماعی برای کارگران داخلی و خارجی شد (مجتهدی، ۱۴۰۰، ص ۴۳ تا ۵۱ با تلخیص).

در بسیاری از اسناد جهانی حقوق بشری، موضوع تامین اجتماعی را شامل شاغلین و غیرشاغلین معرفی کرده اند و آن را منوط به همکاری‌های ملی و بین‌المللی کشورها نموده چرا که از دیدگاه موازین حقوق بشر انسان‌ها به صرف انسان بودن حق

به نظر می‌رسد که مهمترین خصوصیات نظام تامین اجتماعی در همه کشورهای دنیا عبارتند از:

- ۱- متکی بودن به بیمه‌ها، کمک‌ها و خدمات اجتماعی
 - ۲- گسترده و عریض و طویل بودن سطوح حمایتی
 - ۳- پوشش جامع حمایتی
 - ۴- وحدت مدیریت و پرهیز از موازی کاری
 - ۵- همکاری و مشارکت سه جانبه کارگران، کارفرمایان و دولت در تمهید مقدمات اجرای قانون تامین اجتماعی
- اضافه شدن خدمات اجتماعی به بیمه‌های تامین اجتماعی ابتکار جدیدی است که اخیراً بوقوع پیوسته است که قبلاً بصورت غیرمشارکتی انجام می‌شد یعنی فرد حتی اگر مبلغی حق بیمه نمی‌پرداخت باز هم مشمول پوشش تامین اجتماعی قرار می‌گرفت که از طریق اخذ مالیات و عوارض از شهروندان یا کمک‌های داوطلبانه تامین می‌گردد. استرالیا، دانمارک و زلاندنواز منابع مالیاتی به عنوان منبع تامین اعتبار تامین اجتماعی استفاده می‌کنند اما در ایران کماکان از نظام پرداخت حق بیمه (مشارکتی) حمایتها اعمال می‌شود به طوری که قسمتی از حق بیمه را خود کارگر و بقیه را کارفرما و دولت می‌پردازد به استناد ماده ۲۸ قانون تامین اجتماعی و برای بازنشستگان نیز منوط به مشارکت در پرداخت حق بیمه از صندوق بازنشستگی هزینه مخاطرات فوت، بیماری و کهنسالی کارکنان دولت پرداخت می‌شود. از سوی دیگر گسترده بودن قلمرو حمایتی خدمات تامین اجتماعی به دو صورت مشارکتی و غیرمشارکتی انجام می‌شود چرا که رهایی از فقر عامل اصلی تشکیل سازمان تامین اجتماعی است جالب

ندارند. اصولاً حمایت‌ها و کمک‌های بلندمدت سازمان تامین اجتماعی عبارتند از:

- ۱- پرداخت مستمری به بازنشستگان و از کارافتادگان کلی
 - ۲- پرداخت مستمری به از کارافتادگان جزئی
 - ۳- پرداخت مستمری به وراث متوفی
 - ۴- پرداخت کمک عائله‌مندی و کمک هزینه اولاد
 - ۵- پرداخت عیدی سالانه یکبار، مزایای نقدی و جنسی و عیدی به مستمری بگیران.
- در عین حال حمایت‌ها و کمک‌های کوتاه مدت را نیز می‌توان شامل موارد ذیل دانست که عبارتند از:
- ۱- حمایت از افراد مصدوم در برابر سوانح، انواع بیماری‌ها و بارداری.
 - ۲- پرداخت غرامت زمان بیماری و همراه بیمار.
 - ۳- پرداخت کمک هزینه کفن و دفن متوفی
 - ۴- پرداخت کمک هزینه ازدواج
 - ۵- پرداخت مقرری بیمه بیکاری
 - ۶- پرداخت دستمزد زمان بارداری (حاملگی)
 - ۷- پرداخت هزینه وسایل کمک پزشکی که شامل اورتز و پروتز است (عباسی، پروین و سراجی، ۱۳۹۹، ص ۳۴۸۳-۳۴۷۷).

رفاه اجتماعی بازنشستگان می‌تواند آثار مثبتی بر جامعه بگذارد بویژه که عدالت اجتماعی در چنین حالتی برقرار خواهد شد. لینگ یو و ژانگ نیز پرداخت‌های تامین اجتماعی را در ارتباط با خانواده مورد تحقیق قرار داده و معتقد اند که این وضع می‌تواند آثاری بر جمعیت در حال رشد داشته باشد. گلوم و گاکانوچ نیز به تبیین ارتباط میان رشد اقتصادی و نابرابری اشاره دارند و معتقد است که نظام تامین اجتماعی با افزایش مخارج دولت در ارتباط بوده و می‌تواند نابرابری درآمدی را رقم زند و آن را کاهش دهد (امین رشتی و قربانی ولیک چالی، ۱۳۹۲، ص ۹۰).

یکی از مباحث عمده‌ای که در سال‌های اخیر مطرح شده مبحث خصوصی‌سازی خدمات تامین اجتماعی است که در کشورهای اروپایی و آمریکای جنوبی و لاتین از ۱۹۸۰ میلادی مورد توجه قرار گرفته است چرا که هزینه‌های حمایت‌های اجتماعی افزایش یافته و مشکلات اقتصادی عارض شهروندان و دولتها شده است و اقتصاددانان معتقدند که خصوصی‌سازی بهترین تکنیک برای کاهش هزینه‌های در حال افزایش سازمان‌های متولی تامین اجتماعی است.

برخی از طرفداران خصوصی سازی نیز معتقدند که خصوصی‌سازی تامین اجتماعی می‌تواند در درازمدت دارای بازده اقتصادی شده و استانداردهای زندگی را افزایش دهد.

در صورتی که تامین اجتماعی خصوصی‌سازی شود هزینه‌های عمومی دولت کاهش یافته و دولت می‌تواند در بخش‌های زیربنایی سرمایه‌گذاری کند البته در اسناد بین‌المللی مصوب هنوز هم دولتها متولیان اصلی حقوق تامین اجتماعی هستند نه بخش خصوصی از جمله میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۹۶۶ با این حال

است که در کشور زلاندنو خسارات ناشی از بلایای طبیعی نیز جزء خطرات اجتماعی محسوب شده و تحت پوشش قرار می‌گیرد. از نظر سازمان بین‌المللی کار نیز شمار خطرات اجتماعی به ۳۹ مورد افزایش یافته است و شرایط اقتصادی مناسب و رونق تجاری می‌تواند زمینه‌ساز افزایش پوشش بیمه‌ای در همه کشورهای جهان گردد. خوشبختانه هم اکنون پوشش‌های جامع حمایت علاوه از افراد آسیب‌پذیر و آسیب دیده شامل زنان نیز می‌گردد و افراد تحت تکفل نیز می‌توانند از خدمات بیمه استفاده کنند که موافق اصول مندرج در اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ است. همین‌طور کارگاه‌های بزرگ و کوچک و کشاورزان نیز مشمول حمایت‌های تامین اجتماعی شده‌اند. دنیا مدیون طرح بوریچ است که در سال ۱۹۴۲ اعلام کرد که شغل فرد هر چه باشد حتی اگر کار هم انجام ندهد چون عضوی از جامعه است مشمول استفاده از تامین اجتماعی است. در صورتی که سازمان‌های مرتبط با تامین اجتماعی با هماهنگی فعالیت کنند بویژه صندوق‌های بازنشستگی با مشارکت هم کار کنند به نتایج درخشانی در زمینه حمایت‌های اجتماعی دست خواهند یافت. اتریش یکی از کشورهای موفق در زمینه وحدت عملکرد سازمان‌های تامین اجتماعی و صندوق‌های بازنشستگی است و کلام آخر آنکه با حمایت کارگران و کارفرمایان و کمک‌های دولت به سهولت می‌توان از کمک‌ها و حمایت‌های نظام تامین اجتماعی بهره‌مند شد (مجتهدی، ۱۴۰۰، ص ۷۲ تا ۶۹).

مطالعات صورت گرفته از سوی جانگ و ترن در سال ۲۰۱۲ راجع به پوشش‌های تامین اجتماعی در کشورهای در حال توسعه نشان داد که توسعه مزایای بازنشستگی برای کارگران بخش‌های غیررسمی می‌تواند سبب کاهش بهره‌وری در سطوح رسمی و غیررسمی گردد با این حال افزایش حقوق

۳- هدف از برقراری نظام تامین اجتماعی ترویج همبستگی اجتماعی بین شهروندان است که دچار گرفتاری و تنگدستی نگردند. حمایت‌هایی که در قوانین ایران نسبت به تامین اجتماعی اعمال می‌شود، عبارتند از:

۱- مستمری بازنشستگی، پیری و از کارافتادگی.

۲- مستمری بیکاری، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی و سوانح و حوادث.

۳- خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی.

اصولاً امکان ندارد که هیچ کس تا ابد شاغل باقی بماند و روزی فرا می‌رسد که مجبور است که دست از کار بکشد و پیری و از کارافتادگی عامل جدایی از اشتغال است که در این حالت درآمد افراد تقلیل می‌یابد و تنها با داشتن یک نظام حمایتی تامین اجتماعی است که می‌تواند با دریافت حقوق بازنشستگی به جبران درآمدهای از دست رفته اقدام نماید. با این وصف مستمری بازنشستگی مخصوص کسانی است که سابقه پرداخت بیمه داشته، به سن مقرر برای بازنشستگی رسیده که معمولاً ۶۰ سالگی است و سابقه خدمت و کار قابل قبول داشته باشد همین‌طور مستمری پیری و بازنشستگی برای حمایت کارمندان در برابر پیری و از کارافتادگی و فوت تمهید شده و صندوق بازنشستگی کشوری متولی این امور شناخته شده است البته مقررات حمایتی تامین اجتماعی اعلام داشته مطابق نظر کارشناسی پزشک معالج چنانچه شخصی بطور غیرقابل علاج توانایی خود را کلاً یا بعضاً از دست دهد با لحاظ میزان از کارافتادگی و سنوات پرداخت حق بیمه، مستمری دریافت خواهد کرد از سوی دیگر بیکاری، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی و سوانح و حوادث می‌توانند عامل

کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نظریات تفسیری خود حضور بخش خصوصی را مغایر با مفاد میثاق قلمداد نکرده است زیرا آنها نیز می‌توانند در اجرای موازین حقوق بشر با دولت‌ها سهیم باشند اما حتی در این صورت نیز باید نهادهایی بر این امر نظارت داشته باشند و مانع از وقوع تخلفات توسط بخش خصوصی شوند (آزاد دوین و کاشانی، ۱۳۹۷، ص ۲۱-۲۰). با فراغت از مبحث ویژگی‌های حقوقی نظام تامین اجتماعی اکنون نوبت آن است که وضعیت تامین اجتماعی را در حقوق داخلی بررسی کرده و میزان مطابقت آن را با اسناد بین‌المللی بسنجیم.

۴- جایگاه تامین اجتماعی در حقوق داخلی

مطابق اصل ۲۹ قانون اساسی همه شهروندان حق دارند که از خدمات تامین اجتماعی برخوردار شوند از جمله حقوق بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، انواع خدمات بهداشتی و درمانی با استفاده از انواع بیمه‌ها که همه اینها یک حق همگانی است و دولت مکلف شده از محل درآمدهای عمومی حاصل از مشارکت مردم خدمات و انواع حمایت‌ها را تامین کنند. این اصل بر سه رکن اساسی تکیه کرده است که عبارتند از:

۱- تامین اجتماعی یک حق جمعی است و شامل همه افراد جامعه می‌شود که با اطمینان به کمک‌های تامین اجتماعی بتوانند ضمن حفظ حیثیت خود بتوانند به زندگی متعارف خود ادامه دهند.

۲- دولت مکلف است که از طریق قانونگذاری و قاعده‌سازی و تامین منابع مالی زمینه استقرار عدالت اجتماعی را فراهم سازد.

است به این ترتیب که نظام تامین اجتماعی در ایران شامل سه حوزه است که عبارتند از:

۱- حوزه بیمه‌ای

۲- حوزه حمایتی

۳- حوزه توانبخشی (امدادی)

وفق این قانون، سازمان تامین اجتماعی متولی اصلی نظام بیمه کشور محسوب می‌شود که همگام با وزارتخانه کار، تعاون و رفاه اجتماعی به خدمت رسانی به مشمولین تامین اجتماعی مبادرت می‌ورزد به عبارت دیگر سه لایه نظام بیمه اجتماعی کشور عبارتند از:

لایه اول: کمک‌های اجتماعی که شامل خدمات حمایتی و توانمندسازی است.

لایه دوم: بیمه‌های اجتماعی پایه که در برگیرنده انواع مستمری‌های پایه و بیمه‌های درمانی اساسی است.

لایه سوم: بیمه‌های مکمل بازنشستگی و درمان را شامل می‌شود.

بیمه‌های پایه‌ای یک سطح عمومی از حمایت‌ها را عهده‌دار هستند. بیمه‌های تکمیلی با هدف افزایش و تکمیل مزایای نقدی برقرار شده است که طبق قانون دولت مکلف است که در فراگیر بودن پوشش بیمه‌ها تلاش کند. این نوع بیمه‌ها حتی برای کسانی که مشمول بیمه اجتماعی اجباری نیز نیستند حمایت‌هایی را برقرار می‌کند حتی اگر سابقه پرداخت حق بیمه را نداشته باشند که به این نوع بیمه‌ها، بیمه اجتماعی فراگیر اطلاق می‌شود. جالب است که هدف از

تهدید برای هر شخص شاغلی باشند که در مورد بیکاران داشتن سن بالای ۵۰ و بیشتر تا سن بازنشستگی مستمری بیکاری دریافت خواهند کرد. اما این نوع حمایت‌ها شامل افراد آماده کار نمی‌شود. مستمری حوادث ناشی از کار آن هنگام قابل دریافت است که شخص بیمار بوده و قادر به کار نباشد و این مستمری در واقع غرامت دستمزد محسوب می‌شود. همین‌طور قانون تامین زنان و کودکان بی‌سرپرست مصوب ۱۳۷۱ زنان بیوه و فرتوت و سالخورده و دختران و کودکان بی‌سرپرست را تحت پوشش قرار داده و از حمایت‌های مالی، فرهنگی و اجتماعی و نگهداری آنها بصورت روزانه و شبانه برخوردار ساخته و در مورد در راه ماندگان هنوز قوانینی به تصویب نرسیده است در عین حال همه کارکنان دولت و کارگران بیمه شده مشمول حمایت‌های درمانی هستند و بیمارستان‌های دولتی در عمل از مداوای بیماران استقبال کرده و به صورت همگانی خدمات بهداشتی را به فوریت ارائه می‌دهند آن هم با هزینه‌ای اندک یا در بعضی مواقع رایگان (هاشمی، ۱۳۹۳، ص ۵۰۲ تا ۴۹۹) که در تمام موارد باید اصل عدم تبعیض رعایت شود و همه افراد به شکل برابر و مطابق با قانون از این حمایت‌ها برخوردار شود. به عبارت دیگر تامین اجتماعی تنها منحصر به مشارکت شخصی بیمه شده نیست و افرادی را که حتی حق بیمه نپرداخته‌اند را شامل می‌شود (گرگی ازندریانی، ۱۳۹۶، ص ۲۷۳). نظام تامین اجتماعی در حقوق داخلی ایران یک نظام رفاهی سه لایه است که مبتنی بر قانون ساختار نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی مصوب ۱۳۸۳ است که در راستای اجرای اصل ۲۹ قانون اساسی با هدف توسعه پوشش بیمه‌های اجتماعی تصویب شده است که این قانون در نوع خود یک ابتکار در حوزه قانونگذاری

لایه‌بندی نظام تامین اجتماعی در ایران اهداف برجسته‌ای است که عبارتند از:

۱- برقرار نمودن عدالت اجتماعی در جامعه

۲- حذف فقر از جامعه یا حداقل کاهش

۳- حذف کامل محرومیت‌ها از جامعه که از مهمترین اهداف نظام تامین اجتماعی در حقوق داخلی است (امیری، محمودی، راغفر و پروندی، ۱۳۹۵، ص ۱۹-۱۸). به نظر می‌رسد موضوع تامین اجتماعی در حقوق بین‌المللی از جایگاه برجسته‌ای برخوردار بوده و بیشتر از جنبه حقوق بشری مطرح است به همین جهت تلاش می‌شود که مصوبات حقوق بین‌الملل در زمینه تامین اجتماعی مورد تصویب و رعایت همه کشورها قرار بگیرد.

۵- جایگاه تامین اجتماعی در حقوق بین‌الملل

همانطور از متن میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ استنباط می‌شود مهمترین حقوقی که میثاق درصد حمایت از آنهاست عبارتند از:

حقوق مربوط به داشتن شغل شرافتمندانه، حق پیوستن به اتحادیه‌های صنفی، حقوق مربوط به تامین اجتماعی، حق تحصیل و بهداشت و درمان که همه اینها زمانی تحقق خواهند یافت که بستر مناسب آنها از سوی دولتها فراهم شوند (بلدسو و بوسچک، ۱۳۷۵، ص ۱۰۹-۱۰۸). از منظر موازین حقوق بین‌الملل اسناد بسیاری زمینه‌ساز حمایت از حقوق تامین اجتماعی هستند از جمله: مواد ۲۲ و ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸- ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶- مقاله‌نامه‌های شماره ۱۰۲-۱۱۸

و ۱۵۷ توصیه‌نامه‌های شماره ۶۷ و ۱۶۷ راجع به اصول و معیارهای جامع تامین اجتماعی، مقاله‌نامه ۲۴ و ۲۵ و ۱۳۰ و توصیه‌نامه ۶۹ و ۱۳۴ راجع به مراقبت‌های پزشکی و غرامت‌های مربوط به بیماری، مقاله‌نامه ۳۵ تا ۴۰، ۴۸ و ۱۲۸ و توصیه‌نامه ۱۳۱ راجع به مستمری پیری، از کار افتادگی و بازماندگان متوفی، مقاله‌نامه ۱۲-۱۷-۱۸-۱۹-۴۲-۱۲۱ و توصیه‌نامه ۲۳-۲۵ و ۱۲۱ سازمان بین‌المللی کار راجع به مستمری مربوط به حوادث ناشی از اشتغال و بیماری‌های شغلی، مقاله‌نامه ۴۴ و توصیه‌نامه ۴۴ راجع به پرداخت مستمری بیکاری، مقاله‌نامه ۳ و ۱۰۳ و توصیه‌نامه ۹۵ در خصوص حمایت از زایمان. با این حال مهمترین سند بین‌المللی در زمینه تامین اجتماعی مقاله‌نامه شماره ۱۰۲ است که مصوب ۱۹۵۲ سازمان بین‌المللی کار است که به تعیین معیارهای حداقل تامین اجتماعی پرداخته که عبارتند از:

۱- مراقبت‌های پزشکی مواد ۸ - ۱۲

۲- غرامت راجع به بیماری‌ها مواد ۱۳ - ۱۸

۳- مستمری بیکاری مواد ۱۹-۲۴

۴- مستمری پیری ۲۵-۳۰

۵- مستمری در خصوص حوادث ناشی از کار و بیماری‌های شغلی ۳۱-۳۸

۶- مستمری مربوط به خانواده و کمک عائله‌مندی ۳۹-۴۵

۷- مستمری مربوط به بارداری ۴۶-۵۲

۸- مستمری مربوط به از کارافتادگی ۵۳-۵۸

۹- مستمری مربوط به بازماندگان متوفی ۵۹-۶۴

ماده ۲۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر اعلام نموده که هر شخصی به عنوان عضو جامعه حق تامین اجتماعی دارد. همین‌طور مقوله‌نامه ۱۵۷ سازمان بین‌المللی کار تحت عنوان تاسیس نظام بین‌المللی حقوق مکتسب در مورد تامین اجتماعی همه کارگران مزد بگیر و مستقل را که فعلاً شغلی ندارند را نیز مشمول حمایت‌های تامین اجتماعی شناخته است (هاشمی، ۱۳۹۳، ص ۴۹۹-۴۹۸).

خوشبختانه پژوهش راجع به مشکلات اشتغال و استخدام از سوی سازمان بین‌المللی کار با اتکا به برنامه جهانی اشتغال مصوب ۱۹۶۹ آغاز شد که بر سه موضوع تاکید داشت: ترویج اشتغال، بهبود شرایط کار و زندگی و توسعه تاسیسات اجتماعی مرتبط با کار (سامسون، ۱۹۸۳، ص ۹۲).

جالب است که دادگاه اداری سازمان بین‌المللی کار تا سال ۱۹۸۲ تعداد ۴۸۰ رای در ارتباط با موضوعات رابطه شغلی صادر کرده است (کناپ، ۱۹۸۳، ص ۹۶). همان‌طور که اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعلام داشته‌اند حقوق بشر شامل آزادی‌ها، مصونیت‌ها و امتیازاتی است که به عنوان ارزش‌های مشترک شناسایی شده و همه انسان‌ها حق مطالبه آن را دارند (هنکین، ۱۹۸۵، ص ۲۶۸).

وظیفه اعضای سازمان ملل متحد ترویج موازین حقوق بشر در سطح جهانی است با استناد به ماده ۵۵ منشور که می‌توان آن را منشور حقوق بشر نیز اطلاق کرد که مکمل اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد می‌باشد (جانانان، ۱۹۸۵، ص ۲۹۷). دیوان بین‌المللی

دادگستری در قضیه بارسلونا تراکشن دعوای بلژیک، اسپانیا و کانادا به صراحت اعلام کرد که لغو امتیازات اعطا شده به خارجی‌ها فقط با پرداخت غرامت ممکن است (والاس، ۱۹۸۱، ص ۳۰).

حقیقت مهمی که در زمینه حقوق تامین اجتماعی وجود دارد آن است که موازین حقوق بین‌الملل کماکان دولت‌ها را مسئول و متولی اجرای حقوق تامین اجتماعی می‌شناسد نه بخش خصوصی را زیرا دولت تجلی قدرت عمومی جامعه است و مخاطب اصلی موازین حقوق بین‌الملل می‌باشد با این حال به نظر می‌رسد که همه کشورها از لحاظ تامین مالی حقوق تامین اجتماعی با چالش‌های مالی و بودجه‌ای مواجهند (آزاد دوین و کاشانی، ۱۳۹۷، ۱۵-۱۴).

ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ و ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ داشتن تامین اجتماعی را حق هر فرد انسانی شناخته است (مرکز مطالعات حقوق بشر، ۱۳۸۲، ۵۱-۱۳-۱۲). خوشبختانه برنامه توسعه ملل متحد (UNDP) در راستای حمایت از حقوق تامین اجتماعی، تلاش دارد که فقر را با شتاب هر چه تمام پایان یا کاهش دهد تا جوامع داخلی امکان برقراری حقوق تامین اجتماعی را داشته باشند. این نهاد تصمیم گرفته که با توانمندسازی فقرا آنها را به سوی داشتن یک زندگی سالم و شرافتمندانه سوق دهد و از خدمات تامین اجتماعی بهره‌مند سازد (سازمان ملل متحد، اداره اطلاعات همگانی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۲).

۶- مقایسه حقوق تامین اجتماعی در نظام حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل

۱۰- سازمانی واحد بویژه سازمان تامین اجتماعی مسئولیت برآورد درآمدها و هزینه‌ها و ارائه خدمات را عهده‌دار شود (اصل وحدت).

۱۱- هر شخصی بایستی بدون لحاظ اشتغال قادر به دریافت کمک‌ها باشد (اصل یکنواختی) (کولیوند و عصمتی، ۱۳۹۳، ص ۱۰۶-۱۰۵).

در عمل بسیاری از معیارهای تامین اجتماعی، بین‌المللی است و سازمان‌های بین‌المللی آنها را به کشورها دیکته می‌کنند که گاهی اجرای این معیارها اجباری است و گاه اختیاری (بادینی، ۱۳۸۷، ص ۶۵). به نظر می‌رسد که نظام تامین اجتماعی در حقوق داخلی ایران متکی به شریعت اسلام است که کامل‌ترین و بهترین مقررات را وضع کرده و مورد پذیرش همه دانشمندان اسلام است که مبتنی بر دو دستگاه تکوین و تشریع است که مکمل یکدیگرند (ابراهیم‌زاده و براری، ۱۳۹۵، ص ۸۰). طبق موازین حقوق بین‌الملل کرامت انسان‌ها و حقوق بشر آنها معیار و ملاک برخورداری از حقوق تامین اجتماعی است و تعهدات دولتها در زمینه تامین اجتماعی تعهد به نتیجه است و شاغل بودن یا نبودن معیار استفاده از مزایای حقوق تامین اجتماعی نیست. از سوی دیگر شرط مشارکتی بودن در برخورداری از مزایای تامین اجتماعی در حقوق بین‌المللی پذیرفته نشده و شخص به صرف انسان بودن باید این حق را داشته باشد که بتواند از حقوق تامین اجتماعی استفاده کند و کلام آخر آنکه مقررات حقوق بین‌الملل در زمینه تامین اجتماعی هر لحظه در حال روزرسانی است و مشمولین بیشتری را تحت حمایت سازمان‌های تامین اجتماعی قرار می‌دهد تا از فقر و فلاکت رهایی یابند.

در خصوص نظام تامین اجتماعی دو دیدگاه اساسی در جهان وجود دارد که هر یک از کشورهای جهان با توجه به ساختار اقتصادی و سیاسی خود از یکی از آنها الگوبرداری می‌کند که عبارتند از: نظام بورجی و نظام بیسمارکی. ویلیام بورجی بنیانگذار سیستم بورجی در سال ۱۹۴۲ بود برای تدوین سیاست‌های مربوط به تامین اجتماعی که دارای ویژگی‌های بارز ذیل است:

۱- هدف از تامین اجتماعی کاهش، توقف و پیشگیری از فقر است.

۲- نظام تامین اجتماعی یک سیستم همگانی است و شامل همه شهروندان می‌شود چه شاغل باشند و چه غیرشاغل.

۳- مالیات تامین کننده اعتبارات تامین مالی است.

۴- نیاز اشخاص معیار برقراری تامین اجتماعی است.

۵- مزایای پرداخت شده به مشمولین تامین اجتماعی عملاً ثابت است. (استوار سنگری، ۱۳۹۸، ص ۵۱-۵۰).

۶- دولت مسئول اصلی اشتغال کامل افراد است.

۷- کمک هزینه عائله‌مندی باید به همه اطفال و اعضای خانواده پرداخت شود (اصل جامعیت).

۸- اعطای مزایای بیمه‌های اجتماعی از سوی دولت برای همه شهروندان بایستی یکسان باشد (اصل فراگیری).

۹- میزان پرداخت‌های تامین اجتماعی بایستی تامین کننده نیازهای اولیه مشمولین باشد (اصل کفایت).

نتیجه‌گیری

زندگی هیچ انسانی همیشه با شادی و موفقیت توأم نیست و گاهی اوقات مشکلاتی حادث می‌شود که باعث بیکاری، بیماری، از کارافتادگی، معلولیت، پیری و فوت می‌گردد که در این مواقع نیازمند حمایت‌های قانونی دولت‌ها و سازمان‌های تامین اجتماعی است تا با اعطاء کمک‌های نقدی و غیرنقدی و پرداخت مستمری از افزایش فقرا و افراد آسیب دیده جلوگیری کنند به همین جهت در حقوق داخلی همه کشورها و موازین حقوق بین‌الملل مقرراتی وضع شده که به استناد آنها انسانها بتوانند با کمک سازمان‌های امداد رسان بویژه سازمان تامین اجتماعی توازن زندگی خود را حفظ کرده و به حیات خود ادامه دهند چرا که رهایی از فقر و بیکاری و بیماری آرمان مشترک همه انسان‌هاست و سازمان‌هایی مانند سازمان بین‌المللی کار و سازمان ملل متحد با قاعده‌سازی در زمینه حقوق تامین اجتماعی تلاش دارند که از کرامت حقوق بشری انسانها دفاع و حمایت کنند. در عین حال دولت‌ها وظیفه دارند که در راستای استقرار عدالت اجتماعی امکان استفاده از مزایای تامین اجتماعی را برای همه شهروندان فراهم آورند و عدالت توزیعی را در عمل پیاده سازند. در عین حال هم میزان کمک‌ها و هم مشمولین خدمات تامین اجتماعی بایستی بطور مستمر آمارگیری شده و از دو نظام جهانی تامین اجتماعی که همانا بوریج و بیسمارکی است در تدوین سیاست‌های راجع به تامین اجتماعی الگوبرداری نمایند. با این حال مشکلات مالی همیشه موجب شده که برخی از دولت‌ها نتوانند اهداف متعالی خود را در زمینه تامین اجتماعی و حقوق شهروندان به سرعت به مرحله اجرا درآورند. از سوی دیگر همانطور که قبلاً گفته شد هدف سازمان‌های تامین اجتماعی از اعطاء کمک‌های اقتصادی مقابله با فقر به

شکل همه جانبه است و تلاش دارد که با توانمندسازی انسان‌ها، آنها را در مقابله با فقر و بیکاری یاری دهد. بیماری، بیکاری، پیری، معلولیت در نتیجه سوانح کار و مرگ سرپرست خانواده قادر است که هر خانواده‌ای را متلاشی کند و وظیفه انسانی سازمان‌های تامین اجتماعی و دولت‌ها ایجاب می‌کند که مانع از یاس و ناامیدی شهروندان شده و بالاترین درجه مساعدتها را که همانا خدمات تامین اجتماعی است به سوی آنها روانه سازد و کلام آخر آنکه حقوق تامین اجتماعی انعکاس جدیدی از حقوق بشر است که سعادت انسان‌ها را در سربلوحه منشور اخلاقی خود گنجانده است.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله علیزاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

- استوار سنگری، کورش، حقوق تامین اجتماعی، چاپ ششم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۸.
- امیری، مجتبی، محمودی، وحید، راغفر، حسین، پروندی، یحیی، «بررسی نظری- تطبیقی نظام‌های تامین اجتماعی: مسیریابی

- توسعه نظام سه لایه تامین اجتماعی ایران»، فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۲، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۵.
- امین رشتی، ناریس، قربانی ولیک چالی، عاطفه، «نقش نظام تامین اجتماعی بر توسعه انسانی در ایران»، فصلنامه علوم اقتصادی، سال هفتم، شماره بیست و سوم، تابستان ۱۳۹۲.
- آزاد دوین، علی، کاشانی، جواد، «چالش‌های فراروی اجرای حق تامین اجتماعی به عنوان یک حق بشری»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال بیستم، شماره ۶۰، پاییز ۱۳۹۷.
- بادینی، حسن، «جستاری نقادانه در نظام حقوقی تامین اجتماعی ایران»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷.
- بلدسو، رابرت، بوسچک، بولسلوا، فرهنگ حقوق بین‌الملل، ترجمه بهمن آقایی، چاپ اول، تهران، کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۵.
- حسینی، سیده لطیفه، عصمتی، زینب، «برخوردار گروه‌های خاص از حق تامین اجتماعی در پرتو معیارهای بین‌المللی و داخلی»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، مقاله پژوهشی، سال نو، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱.
- خسروی، حسن، حقوق اساسی (۳)، تهران، دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۷.
- ذاکریان، مهدی، حقوق بشر در هزاره جدید، چاپ اول، تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- سازمان ملل متحد. اداره اطلاعات همگانی، سازمان ملل متحد در دنیای امروز، ترجمه علی ایشاری کسمایی [برای] دفتر هماهنگ کننده سازمان ملل متحد در ایران و مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در ایران، چاپ اول، تهران، آبارون، ۱۳۸۸.
- سازمان ملل متحد، واقعیت‌های اساسی درباره سازمان ملل متحد، ترجمه قدرت الله معمارزاده، چاپ اول، تهران، کتابسرا، ۱۳۷۴.
- طباطبائی مومتمنی، منوچهر، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، چاپ ششم، تهران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
- عباسی، عبدالله، پروین، خیرالله، سراجی، مصطفی، «بررسی حمایت‌های بیمه شدگان توسط سازمان تامین اجتماعی با تاکید بر اصل ۲۹ قانون اساسی»، فصلنامه علمی (مقاله علمی - پژوهشی) جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره سوم (پیاپی ۱۱)، پاییز ۱۳۹۹.
- قاری سید فاطمی، سیدمحمد، حقوق بشر در جهان معاصر دفتر اول: درآمدی بر مباحث نظری (مفاهیم، مبانی، قلمرو و منابع)، تهران، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲.
- کولیوند، حسن، عصمتی، زینب، «قابلیت دادرسی حق بر تامین اجتماعی؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و انگلستان در پرتو اسناد بین‌المللی حقوق بشر»، مجله حقوقی دادگستری، سال هفتاد و هشتم، شماره هشتاد و پنجم، بهار ۱۳۹۳.
- گرجی ازندریانی، علی اکبر، مبانی حقوق عمومی، چاپ ششم، تهران، انتشارات جنگل، جاودانه، ۱۳۹۶.
- مجتهدی، محمدرضا، حقوق تامین اجتماعی، چاپ اول، تبریز، انتشارات آیدین (با همکاری) انتشارات یانار، ۱۴۰۰.
- مرکز مطالعات حقوق بشر، گزیده‌ای از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی حقوق بشر، چاپ اول، تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
- موسی‌زاده، ابراهیم، با همکاری براری، اکبر، تحت اشراف آیت الله سید محمود هاشمی شاهرودی، مبانی، کلیات و تحولات تاریخ حقوق عمومی، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۵.
- نجف آبادی پور، محمدرضا، جعفرقلی‌خانی، ابوالفضل، بلوردی، طیبه، «حق و تکلیف در نظام تامین اجتماعی وظیفه حقوقی و اخلاقی دولت»، پژوهش‌های اخلاقی، سال دهم، شماره سه، بهار ۱۳۹۹.
- هاشمی، سید محمد، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، چاپ سوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۳.
- Henkin, Louis, Human Rights; in: Bernhardt (ed.) Encyclopedia of public International law, Instalment 8 (1985);
- Jonathan, Gerard Cohen. Human Rights Covenants, in: Bernhardt (ed.) Encyclopedia of public International law, Instalment 8 (1985).
- Knapp, Blaise, International Labour organization Administrative Tribunal, in: Bernhardt (ed.), Encyclopedia of public International law, Instalment 5 (1983).
- Samson, Klaus theodor, International Labour organization, in: Bernhardt (ed.), Encyclopedia of public International laws Instalment 5 (1983).
- Wallace, Cynthia D, Barcelona Traction Case, in: Bernhardt (ed.) Encyclopedia of public International Law, Instalment 2 (1981).